

А.М. Зельницький, кандидат педагогічних наук, професор,
Ю.О. Черних, кандидат технічних наук, доцент
Національний університет оборони України імені Івана Черняховського

ТЕОРЕТИЧНІ ТА МЕТОДОЛОГІЧНІ ЗАСАДИ МОНІТОРИНГОВИХ ДОСЛІДЖЕНЬ ЯКОСТІ ПІДГОТОВКИ ВІЙСЬКОВИХ ФАХІВЦІВ

У статті проведено семантичний і дефінітивний аналіз понять “якість” і “моніторинг”. Адаптовано визначення цих понять до особливостей військової освіти. Розглянуто теоретико-методологічні засади моніторингу в освіті та проблеми забезпечення якості підготовки військових фахівців з вищою освітою. Запропоновано структуру та основні складові педагогічної системи вищого військового навчального закладу як об’єкту моніторингу, що чинять безпосередній вплив на забезпечення якості освіти. Уточнено зміст поняття “компетентність військового фахівця” та відповідні закони дидактики щодо якості освітньої діяльності у вищій школі.

Ключові слова: теоретико-методологічні засади, вища військова освіта, якість освіти, моніторинг якості освіти, якість підготовки військових фахівців.

Постановка проблеми. Освіта в Україні – це стратегічний ресурс соціально-економічного, культурного та духовного розвитку суспільства, поліпшення добробуту людей, забезпечення національних інтересів, зміцнення міжнародного авторитету, іміджу нашої країни, створення умов для самореалізації кожної особистості.

Освіта, як і будь-який процес або результат діяльності людини, має визначену якість. З огляду на те, що до покращення якості освіти висувуються відповідні соціальні вимоги, цей процес потребує постійного управління на певних методологічних, методичних та організаційних засадах, де чільне місце посідає моніторинг якості освіти.

Результати опрацювання авторами низки науково-педагогічних, методичних та інших інформаційних джерел свідчать, що поняття “якість освіти” і “моніторинг якості освіти” ще не знайшли свого остаточного визначення у педагогічній теорії. Аналіз сутності зазначених категорій, розробка та впровадження відповідних показників і критеріїв у педагогічну практику сприятимуть наданню процесу підвищення якості підготовки військових фахівців більш цілеспрямованого та керованого характеру.

Аналіз основних досліджень і публікацій. Методологічні й теоретичні проблеми моніторингу розглядаються в працях І. Бестужева-Лади, І. Герасимова, Т. Заславської, Ю. Левади, О. Майорова, Н. Пішулина, А. Савельєва, Н. Селезньової, Л. Семушиної, А. Субетто, Р. Шишова. Моніторинг усе ширше використовується в освітніх системах. У теорії й практиці освіти існують різні підходи до моніторингу. Одні вчені й практики (П. Анісімов, В. Зуєв, О. Майоров, Л. Шibaєва) розглядають моніторинг як засіб удосконалювання системи інформаційного забезпечення управління освітою, інші (А. Галаган, В. Качерманьян, А. Савельєв, Л. Семушина) – як

підвищення ефективності стратегічного планування розвитку вищої професійної освіти. А. Орлов розглядає моніторинг у контексті підвищення якості управлінських рішень і при здійсненні педагогічних інновацій. В. Кальней, Н. Михайлова, Н. Селезньова використовують моніторинг як засіб оцінки якості освіти. М. Гузаїров, І. Єлісеєв, А. Сапронов розглядають моніторинг як інформаційну основу в системі оцінювання й управління якістю освіти на регіональному рівні, а І. Вавілова, Л. Виноградова, С. Горбатков, В. Лукманов, Т. Макарова, Е. Мухортова, Н. Нікітін, Г. Скок – на рівні навчального закладу.

Мета дослідження. Визначити роль, місце, сутність і структуру моніторингу у вищій військовій освіті, розглянути теоретико-методологічні засади і певні підходи до проведення моніторингових досліджень для забезпечення належної якості підготовки військових фахівців у вищому військовому начальному закладу (далі – ВВНЗ).

Виклад основного матеріалу. У більшості сучасних наукових досліджень фундаментального плану у сфері педагогіки неодмінним атрибутом є словосполучення “теоретико-методологічні засади” та його похідні. При цьому автори подібних досліджень, за рідким виключенням, не обтяжують себе проведенням відповідного семантичного та дефінітивного аналізу щодо виявлення сутності зазначених мовних одиниць. Особливо, що стосується їх прикладного застосування при дослідженні конкретних понять, об’єктів, процесів. У даному контексті цими поняттями є “якість” і “моніторинг”.

Тому проведемо відповідний теоретичний аналіз. Теорія (грець. *teoria* – розгляд, дослідження) за своєю структурою являє собою систему законів певної науки. У цій системі деякі із законів, що мають найбільш загальний характер, складають її основу, інші – підпорядковуються основним чи виводяться з них за логічними правилами [1].

У філософії закон визначається як філософська категорія для позначення об’єктивних, істотних, необхідних, повторювальних, загальних, стабільних зв’язків, явищ, предметів і процесів дійсності. Педагогічний закон – це такий компонент логічної структури педагогічної науки, який відображає об’єктивні, внутрішні, істотні й відносно стійкі зв’язки педагогічних явищ.

Щодо теорії педагогіки, то у працях сучасних учених С. Архангельського, Ю. Бабанського, В. Бондаря, Б. Гершунського, В. Загв’язинського, І. Лернера, М. Махмутова, М. Скаткіна, І. Підласого та інших визначено певні закони навчання, що отримали визнання науково-педагогічної громадськості. Серед них: закон соціальної зумовленості цілей, змісту й методів навчання; закон зумовленості результатів навчання характером діяльності тих, хто навчається; закон цілісності та єдності педагогічного процесу; закон взаємозв’язку та єдності теорії і практики в навчанні; закон взаємозв’язку і взаємозумовленості індивідуальної, групової й колективної навчальної діяльності тощо.

Наведені закони носять загальний, здебільшого філософський характер. Їх застосування до проведення конкретних педагогічних досліджень є досить проблематичним. Хоча закони, "...як виражене твердження, що має докази, описує співвідношення, зв'язки між різними науковими поняттями" [2], повинні "накривати" все поле будь-якої науки і діяти у будь-яких її сферах.

Не дуже застосовуваними для вирішення зазначених педагогічних проблем виявилися й прийняті науковою спільнотою закони та закономірності дидактики. На сьогодні у вітчизняній педагогіці їх налічується близько п'ятдесяти. Серед них обмаль тих, які б стосувалася якості освіти, якості освітнього процесу, компетентності фахівця, як пріоритетних напрямів педагогіки. У зв'язку з викладеним постає нагальна потреба привнесення в дидактику таких законів, що відповідають сучасним потребам педагогічної практики. Для цього скористаємося загальнометодологічними підходами, але не спиратимемося на усталене десятиліттями визначення поняття методології через (метод і "логос"-вчення), що обмежує його предмет аналізом методів.

Нині все більше дослідників під час вирішення подібних педагогічних проблем вдаються до реалізації стратегії системного підходу, розглядаючи методологію як учіння про способи організації і побудови теоретичної та практичної діяльності людини.

Системний підхід у педагогічному дослідженні вимагає дотримання таких умов: встановлення всіх складових елементів досліджуваного педагогічного процесу чи явища; вивчення зв'язків, залежностей кожного елемента від всіх інших і на цій підставі виявлення основних елементів з провідними зв'язками та відносинами; побудови моделі, що характеризується організованістю, цілісністю та ієрархічністю; розкриття залежності встановленої системи від зовнішніх умов; опис конкретного елемента в нерозривному цілому з усією системою; властивості досліджуваного процесу, явища впливають не тільки з підсумовування властивостей його елементів, а й з особливостей системи в цілому, самої структури системи.

Слід зазначити, що застосування системного підходу, здебільшого, спрямовано не стільки на формування системи знань про об'єкт, процес, скільки на відтворення у знанні об'єкта, процесу як системи.

Відтак, спочатку проведемо семантичний і дефінітивний аналіз визначень понять "моніторинг", "якість", "компетентність".

У Великому тлумачному словнику сучасної української мови "моніторинг" визначається як "безперервне стеження за яким-небудь процесом з метою виявлення його відповідності бажаному результату" [3].

З точки зору В. Андрєєва, педагогічний моніторинг являє собою "системну діагностику якісних і кількісних характеристик ефективності функціонування та тенденцій саморозвитку освітньої системи, включаючи її цілі, зміст, форми, методи, дидактичні й технічні засоби, умови і результати навчання, виховання й саморозвитку особистості та колективу" [4].

На думку Т. Стефановської, моніторинг в освіті – це: “ ... діагностика, оцінка та прогнозування стану педагогічного процесу: відслідковування його ходу, результатів, перспектив” [5].

У запропонованому С. Шишовим і В. Кальней визначенні під моніторингом розуміється “сукупність безперервних контролюючих дій, які дозволяють спостерігати і коригувати за необхідності просування учня від незнання до знання” [6].

Є. Хриков визначає моніторинг як “систему заходів щодо збору й аналізу інформації з метою вивчення й оцінки якості професійної підготовки й прийняття рішень про розвиток навчально-виховного процесу на основі аналізу виявлених типових особливостей і тенденцій” [7].

Одне з найбільш вдалих, на наш погляд, визначень освітнього моніторингу запропонував О. Майоров: “Моніторинг в освіті – це система збору, обробки, зберігання і поширення інформації про освітню систему або окремі її елементи, яка орієнтована на інформаційне забезпечення управління, дозволяє робити висновки про стан об’єкта у будь-який момент часу і дає прогноз його розвитку” [8].

Адаптуючи наведене визначення до системи військової освіти, поняття “моніторинг”, на думку авторів, можна представити як “інформаційно-аналітичну складову системи управління освітою або окремими її елементами, що дозволяє робити висновки про стан об’єкта (процесу) у будь-який момент часу, дає прогноз його розвитку і сприяє прийняттю та впровадженню відповідних управлінських рішень”.

Основною метою моніторингу в системі вищої військової освіти є визначення якості освітньої діяльності у ВВНЗ та її похідної – якості підготовки військових фахівців. У Законі України “Про вищу освіту” якість вищої освіти визначається як сукупність якостей особи з вищою освітою, що відображає її професійну компетентність, ціннісну орієнтацію, соціальну спрямованість і обумовлює здатність задовольняти як особисті духовні і матеріальні потреби, так і потреби суспільства. Під якістю освітньої діяльності розуміється сукупність характеристик системи вищої освіти та її складових, яка визначає її здатність задовольняти встановлені і передбачені потреби окремої особи або (та) суспільства [9].

Будь-який вищий навчальний заклад, у тому числі й ВВНЗ, створює педагогічну систему (далі – ПС) і відповідну структуру такої системи – своєрідне середовище, в якому здійснюється освітня діяльність (рис.1).

У наведеній на рис. 1 структурі представлено сукупність органічно пов’язаних між собою елементів. Вона функціонує в певних внутрішніх умовах і на яку також чинять вплив відповідні зовнішні умови. Серед останніх слід виділити такі: нормативно-правові; економічні; військово-політичні; соціально-політичні; екологічні; етичні; релігійні; освітньо-інтеграційні; соціально-психологічні; адміністративно-управлінські.

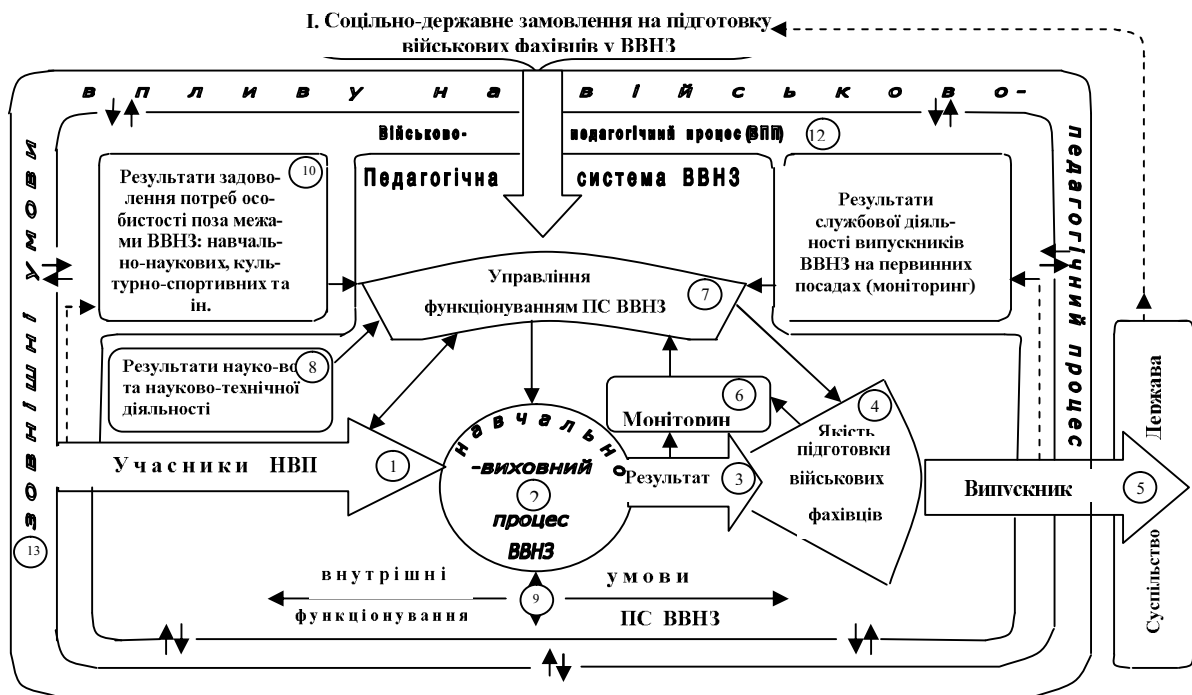

Рис.1 Педагогічна система ВВНЗ

До найбільш значущих внутрішніх умов педагогічної системи слід віднести такі: морально-психологічні; адміністративно-розпорядчі; часові; самоврядні; фінансово-економічні; санітарно-гігієнічні; побутові; естетичні; навчально-методичні; інформаційні; науково-інноваційні; матеріально-технічні.

Тобто педагогічна система ВВНЗ є відкритою. На її функціонування впливають багато чинників. Але й сама вона може й має впливати на них, оптимізуючи середовище, в якому функціонує та розвивається. Адже до її складу входить елемент з потужною внутрішньою енергією. Це – учасники навчально-виховного процесу (НВП): наукові та науково-педагогічні працівники, слухачі (курсанти), керівники, персонал забезпечення, допоміжний і технічний склад, а також – замовники, командири підрозділів і частин, де проходять службу випускники ВВНЗ. Тобто всі ті, хто безпосередньо чи опосередковано чинить вплив на функціонування педагогічної системи.

Відповідно до викладеного автори статті пропонують ввести в науковий вжиток (додатково до існуючих) дидактичний закон зумовленості якості освіти якістю складових і ефективністю функціонування педагогічної системи освітнього закладу та умов, в яких вона перебуває.

Розглядаючи ПС як цілісне утворення (рис.1), пильну увагу слід приділити найважливішій її складовій – якості підготовки військових фахівців, що є своєрідною похідною від якості учасників НВП, якості освітньої діяльності ВВНЗ та якості умов, в яких педагогічна система функціонує (рис.2). Успішність функціонування ПС ВВНЗ може мати місце лише за умови організованого й скоординованого “запуску” всіх її взаємопов’язаних елементів, якість кожного з яких має підлягати моніторингу.

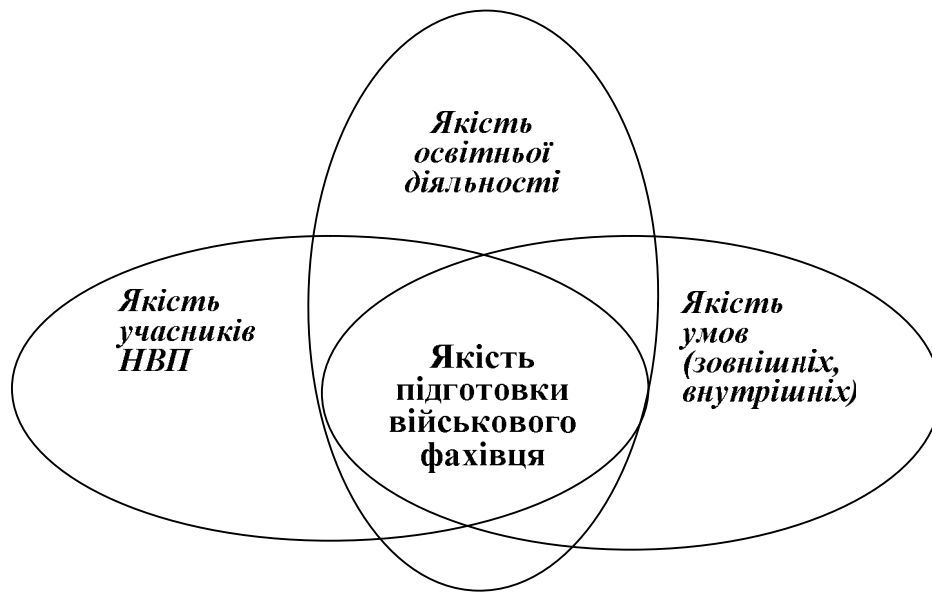

Рис. 2. Взаємозв'язок якості підготовки військових фахівців з основними складовими педагогічної системи ВВНЗ

У цьому контексті основними завданнями моніторингу ВВНЗ є такі:
 розробка комплексу показників, що забезпечують цілісне уявлення про стан освітнього процесу, про якісні й кількісні зміни в ньому;
 збір, систематизація та збереження інформації про стан і розвиток освітнього процесу у ВВНЗ;
 забезпечення регулярного й наочного представлення інформації про процеси, що відбуваються у ВВНЗ;
 інформаційне забезпечення аналізу й прогнозування стану й розвитку освітнього процесу, вироблення управлінських рішень.

Необхідно зазначити, що одним із завдань моніторингу є попередження про ті чи інші ризики, небезпеку для ефективного функціонування ПС. При цьому слід не просто констатувати про факти появи змін, що представляють небезпеку, а саме попереджувати про неї перш ніж ситуація може вийти з під контроль. Тим самим створюється можливість запобігти або мінімізувати можливий деструктивний розвиток подій.

Завдяки реалізації мети й завдань, моніторинг якості освіти стає універсальним механізмом за своїми дослідницькими та практичними можливостями впливу й корекції діяльності суб'єктів управління ПС.

Оскільки моніторинг є одним з елементів управління системами та процесами, до нього можна застосувати певні закони та принципи кібернетики. Тим більш, як зазначалося раніше, втілення усталених педагогічних законів при проведенні моніторингових досліджень є досить проблематичним.

Скористаємося законом зворотного зв'язку, що найбільш природно віддзеркалює сутність поняття "моніторинг".

Наявність зворотного зв'язку між взаємопов'язаними та взаємодіючими елементами педагогічної системи створює умови для організації ефективного

управління ними на наукових принципах. На підставі отриманої інформації коригується керуючий вплив. Головною при цьому є інформація щодо якості підготовки військових фахівців, яка визначається через ступінь сформованості відповідних компетентностей.

Компетентність військового фахівця доцільно розглядати як “показник якості його підготовки, що характеризується ступенем здатності та готовності фахівця до постійного самовдосконалення, застосування сформованих знань, умінь, навичок, особистих якостей і ціннісних орієнтацій при виконанні ним службово-бойових функцій у звичайних та екстремальних умовах на посаді за призначенням” [10].

Виходячи з наведеного визначення компетентності, математичний вираз якості підготовки військових фахівців можна представити таким чином:

$$Q = \sum_{i=1}^n K_i G_i, \quad (0 \leq Q \leq 1), \text{ де:}$$

Q – інтегральна якість підготовки військового фахівця;

K_i – ступінь сформованості кожної з визначених компетентностей ($0 \leq K_i \leq 1$), визначається у відносних показниках;

G_i – коефіцієнт вагомості кожної з визначених компетентностей, $\sum_{i=1}^n G_i = 1$.

У вербальному вигляді цей закон, на думку авторів статті, можна сформулювати так: “Якість підготовки військових фахівців у ВВНЗ є інтегральним показником суми добутків ступеня сформованості кожної з визначених компетентностей та відповідного їй коефіцієнта вагомості”.

Відтак, коли якість підготовки військових фахівців представлено відповідним законом, то його цілком правомірно можна застосувати в педагогічній практиці. При цьому відкривається шлях до здійснення моніторингу рівня сформованості компетентностей і в якісному, і в кількісному виразах із застосуванням відповідних засобів діагностики якості освіти. Подібний підхід стає більш надійним інструментом у забезпеченні якості підготовки військових фахівців з вищою освітою та ефективності функціонування ВВНЗ [11].

Висновки. Відповідно до мети дослідження у статті визначено роль, місце, сутність і структуру моніторингу у вищій військовій освіті, розглянуто теоретико-методологічні засади та певні підходи до проведення моніторингових досліджень для забезпечення якості підготовки військових фахівців у вищому військовому начальному закладу. Перспективними на думку авторів, є дослідження проблем ефективності управління педагогічною системою ВВНЗ та гарантування якості підготовки військових фахівців у вищому військовому начальному закладу.

ЛІТЕРАТУРА

1. Новейший философский словарь / Сост. А.А. Грицанов. – Мн.: Изд. В.М. Скакун, 1998. – 896с. – С. 709.
2. Закон (наука) – Режим доступа до джерела інформації: <http://uk.wikipedia.org/wiki>.
3. Великий тлумачний словник сучасної української мови / [уклад. і гол. ред. В.Т. Бусел]. – К. ; Ірпінь: ВТФ “Перун”, 2007. – 1736 с.
4. Стефановская Т.А. Педагогика: наука и искусство / Т.А. Стефановская. – М.: Совершенство, 1998. – С. 18 (356с.).
5. Андреев В.И. Проблемы педагогического мониторинга качества образования / В.И. Андреев // Известия Российской Академии Наук. – № 1. – 2001. – С. 37.
6. Шишов С.Е. Школа: мониторинг качества образования / С.Е. Шишов, В.А. Кальней. – М.: Педагогическое общество России, 2000. – 320 с.
7. Хриков Є.М. Теоретико-методологічні засади моніторингу професійної підготовки / Є.М. Хриков [Електронний ресурс]. – Режим доступу: <http://www.profosvita.org.ua/ru/career/articles/html>.
8. Майоров А.Н. Мониторинг в образовании. Книга 1 / А.Н.Майоров. – Спб.: Издательство «Образование-Культура», 1998. – 344 с.
9. Закон України «Про вищу освіту» від 17 січня 2002 року, № 2984-III.
10. Зельницький А.М. Вища військова освіта – проблема гарантування якості / Зельницький А.М. // Вісник НАОУ. – 2012. – № 1(26). – С. 23–25.
11. Заболотний В.Д. Розроблення ієрархічних моделей якості освіти випускника ВВНЗ / Заболотний В.Д., Зельницький А.М., Черних О.Б. // Збірник наукових праць «Військова освіта». – 2014. – № 1(29).

А.Н. Зельницький, кандидат педагогических наук, профессор,
Ю.А. Черних, кандидат технических наук, доцент
Национальный университет обороны Украины имени Ивана Черняховского

ТЕОРЕТИЧЕСКИЕ И МЕТОДОЛОГИЧЕСКИЕ ОСНОВЫ МОНИТОРИНГОВЫХ ИССЛЕДОВАНИЙ КАЧЕСТВА ПОДГОТОВКИ ВОЕННЫХ СПЕЦИАЛИСТОВ

В статье осуществлен семантический и дефинитивный анализ понятий “качество” и “мониторинг”. Адаптированы определения этих понятий к особенностям военного образования. Рассмотрены теоретико-методологические основы мониторинговых исследований в образовании и проблемы обеспечения качества подготовки военных специалистов с высшим образованием. Предложена структура и основные составляющие педагогической системы высшего военного учебного заведения как объекта мониторинга, который непосредственно влияет на обеспечение качества подготовки военных специалистов. Уточнено содержание понятия “компетентность военного специалиста” и соответствующие законы дидактики, касающиеся качества образовательной деятельности в высшей школе.

Ключевые слова: теоретико-методологические основы, высшее военное образование, качество образования, мониторинг качества образования, качество подготовки военных специалистов.

A. Zelnytskiy, Candidate of pedagogical sciences, Professor,
J. Chernykh, Candidate of technical sciences, Associate Professor
National Defence University of Ukraine name after I Cherniahovsky

THEORETICAL AND METHODOLOGICAL BASES OF MONITORING RESEARCHES OF QUALITY OF TRAINING MILITARY SPECIALISTS

The article presents the semantic and definitive analysis of the concepts of "quality" and "monitoring". Definitions of these concepts are adapted to the peculiarities of military education. Considered theoretical and methodological foundations monitoring study in education and quality assurance issues of training of military specialists with higher education . The structure and main components of the pedagogical system of higher military educational institution as an object of monitoring, which directly affects the quality assurance training of military specialists . Clarified the meaning of " military expert competence " and the relevant laws of didactics , educational activities concerning quality in higher education.

Keywords: theoretical and methodological foundations, higher military education, quality of education, monitoring the quality of education, the quality of training of military specialists.